

Dolgo stoletje za neometano opečnato fasado

Stara mestna elektrarna V industrijski zgradbi v središču Ljubljane je nastal prostor ustvarjalnosti

Stara mestna elektrarna – Elektro Ljubljana je eden najlepših industrijskih spomenikov slovenske kulturne dediščine, že desetletje obnovljen in revitaliziran v prostor kulture. V njem so doslej izvedli 1500 prireditev, ki jih je obiskalo 130.000 gledalcev.

MAJA MEGLA

Bil je prvi januar leta 1898, ko so v elektrarni zagnali stroje in ljubljanske ulice osvetlili z 794 električnimi žarnicami. Za proizvodnjo in distribucijo električne energije je skrbela Mestna elektrarna ljubljanska. Za njeno ustanovitev ima veliko zaslug prvi slovenski župan Ivan Hribar (1851–1941), ki je med 14-letnim županovanjem Ljubljani priskrbel tudi vodovod, plinarno, prvo ljudsko kopalnišče in Zmajski most.

Prvotna stavba je imela štirideset metrov visok dimnik in prepoznavno neometano opečnato fasado, ki je zgrajena v jugendstilu, kot so bile oblikovane industrijske zgradbe srednje Evrope v drugi polovici 19. stoletja. Dograjevala in širila se je pod različnimi avtorji skozi štiri desetletja (od 1895 do 1935) in kljub temu ostala stilno celovita. Prvotno je objekt zavzemal 1075 kvadratnih metrov zazidalne površine; v strojnici sta delovala dva parna stroja z 200 konjskimi močmi, v kotlarni pa je bil prostor za šest kotlov s 167 kvadratnimi metri kurilne površine. Poleg 48 uličnih obločnic so z električno napeljavo opremili tudi nekatere javne zgradbe. Zaradi visoke cene električne energije so bili zasebni odjemalci redki, zato so angažirali posebne akviziterje, ki so prepričevali ljudi o prednostih električne energije in nagradili priključitev posameznikov na mestno omrežje z enim goldinarjem. Kljub vsem tem prizadevanjem je bila bilanca prvega leta poslovanja negativna. Končali so v izgubah.

Tramvaj

Sočasno so se v mestu lotili še enega podviga, tramvaja na električni pogon, zato so že drugo leto delovanja predlagali nakup novega, zmogljivejšega parnega stroja, ki bi zagotovil dobavo ustrezne količine

energije za javni prevoz. Nov parni stroj so izdelali v Strojni tovarni v Pragi, med elektrarno in magistratom pa so se lotili gradnje tramvajskega omrežja in položili nove kable. Spomladi 1901 so začeli graditi tramvajske proge, katerih skupna dolžina je znašala 5220 metrov. V tem času je elektrika že pristala v številnih domovih, z večanjem števila odjemalcev in višjimi dobički pa so v elektrarni dogradili prostore in modernizirali opremo. Sprva je elektrarna obratovala le ponoči, že leta 1901 pa so jo zagnali tudi podnevi.

Tri leta pozneje je dobila dva parna kotla s tehnološko novostjo – pregrevanci pare, ki so omogočali boljše izkoristke. Leta 1905 je imela 884 odjemalcev električne energije, njene zmogljivosti pa so komaj zadoščale za takratne potrebe. V Ljubljani je stanovalo 34.000 prebivalcev in da bi jih oskrbeli z elektriko, so po mestu zgradili številne male elektrarne. Leta 1896 je na Fužinskem gradu začela delovati vodna elektrarna, ki je razsvetljevala papirnico Vevče in je nespremenjena delovala do posodobitve sredi osemdesetih let prejšnjega stoletja. Sledila je Pivovarna Union, ki je leta 1899 zgradila lastno elektrarno, leta 1901 pa tudi Tobačna tovarna.

Do zatona

Na začetku prve svetovne vojne so bile ustavljene vse investicije, ker elektrarna ni zadovoljila mestnih potreb in je bila cena električne energije previsoka. Približno desetletje pozneje so zgradili novo strojnico in uvedli sistem avtomatskega kurjenja, s posodobitvijo naprav pa je elektrarna začela proizvodnjo izmeničnega toka.

Novembra 1925 se je končala prva dozidava elektrarne. Stare parne kotle so posodobili s pregrevanci pare, namestili dva motorna generatorja pretvornika in uvedli sistem avtomatskega kurjenja. Z novo strojnico in dizelskimi motorji je elektrarna začela proizvodnjo trifaznega toka. V tem obdobju je sledila tudi elektrifikacija bližnje okolice Ljubljane. Leta 1929 je uprava elektrarne kupila dva velika kotla, ki sta proizvajala deset ton pare na uro, in še utrdila svoj monopolni položaj proizvodnje električne energije.

Po drugi svetovni vojni elektrarna z zastarelimi stroji in tehnologijo ni bila več konkurenčna. Njeno delovanje so opustili, v Mostah pa zgradili novo toplarno, ki je v šestdesetih pokrivala potrebe po električni energiji za Ljubljano in okolico. Dvorano dizelskih motorjev in pretvornikov, kotle in parne stroje stare elektrarne so podrli in zavrgli; ohranil se je le en primer parnega stroja iz leta 1898, ki ga hrani Tehniški muzej Bistra. Stavba je ostala do danes, vendar ne zaradi varovanja kulturne dediščine, temveč zaradi neurejenih lastniških razmerij, saj se ni vedelo, ali pripada mestu, podjetju Elektro Ljubljana ali zadnjemu upravljavcu – Komunalni energetiki.

Dediščina

Nekaj desetletij pozneje so se za Staro elektrarno začeli zanimati na Zavodu za varstvo naravne in kulturne dediščine (ZVNKD) ter za varstvo tehniške dediščine zaposlili svetovalca. Leta 1986 se je s strokovno študijo začel in tri leta zatem končal postopek razglasitve elektrarne za kulturni, zgodovinski in tehniški spomenik.

Odkrili so jo tudi kulturniki. Med njimi je umetnica Ema Kugler prva zasedla prostore Stare elektrarne s performansom *Man-kurt* leta 1991. Pred tem je snemala videospot slovenska post punk alternativna glasbena skupina Miladojka Youneed. Sledila je skupinska slikarska razstava *Mreže* za Metelkovo ter leta 1992 diplomsko delo študentk arhitekture, Špele Hudnik in Lenke Kavčič, ki je razdelala idejni projekt spremembe elektrarne v multimedijški kulturni center. Leta 1996 je v okviru festivala *Exodos* zasedel prostore kolumbijski režiser Enrique Vargas s senzorialnim gledališčem, kar je bila takrat prva tovrstna predstava pri nas (gledalec je v njej hodil kot po labirintu, vohal, dotikal, okušal, slisal, čutil, gledal).

Leta 1997 so v Stari elektrarni stekla obnovitvena dela – lotili so se prenove stajbe in dimnika, obnove fasade, strehe in restavracije tehničnih objektov v stavbi. Načrte za obnovo so finančno podprli pri podjetju Elektro Ljubljana, zasnovali pa v LIZ inženiringu na čelu s projektantom Matijo Suhadolcem

Page: 21

Reach: 157000

Country: SLOVENIA

Size: 888 cm2

2 / 3

in v sodelovanju z arhitektkama Natašo Štrukelj in Lado Klemenčič. Obnovitvena dela so trajala do leta 2000. V tem času je bila v elektrarni izvedena predstava *Rotacija kozmosa 100* inscenatorja Matjaža Bergerja, ki so jo uprizorili ob stoti obletnici Stare mestne elektrarne in hkrati izdali še knjigo *Sto let Mestne elektrarne ljubljanske*, katere avtor je Tadej Brate.

V roke Bunkerju

Med leti 1997 in 1999 je nastala še raziskava *Prostorska problematika kulturnih dejavnosti s pregledom in analizo zapuščenih prostorov v Ljubljani*, ki sta jo izvedla zavod Bunker in Mirovni inštitut. Poleg prenove Tobačne tovarne Ljubljana, Tovarne Rog, Metelkove, Kina Šiška, tovarniškega objekta Mostovna in Kinodvora so avtorji predlagali tudi rešitev za Staro

elektrarno in njeno spremembo v center sodobnih umetnosti.

Leta 2004 je ministrstvo za kulturo objavilo javni razpis za izbor programskega upravitelja vadbišča Stara elektrarna. Razpisne pogoje so izpolnjevale tri ustanove: zavod Mini Teater, En-Knap in zavod Bunker. Strokovna komisija je na podlagi zbranega števila točk za programskega upravitelja prostorov Stare elektrarne predlagala zavod Bunker (konec leta 2016 se jim izteče tretji mandat).

Prehvojeno elektrarno so odprli leta 2004 s festivalom *Mladi levi* (letos ga že sedemnajstič organizira zavod Bunker) z umetniškimi akcijami Matjaža Bergerja, Gorana Bogdanovskega, Dragana Živadinova, Iztoka Kovača, Eme Kugler, Sanje Neškovič Peršin, Branka Potočana, Emila Hrvatina in drugih.

Jutri, ob deseti obletnici delovanja Stare elektrarne, bo zavod Bunker odprl festival *Mladi levi* na ploščadi elektrarne, otvoritveni dogodek pa so pripravili z ustvarjalci, ki imajo v Stari mestni elektrarni svoj domicil. Oblikovan bo koncertno in deloval kot proslava. Režijo so zaupali kolektivu Beton Ltd., med številnimi nastopajočimi pa so glasbeniki in performerji (Irena Pređa, Polona Janežič, duo Silence, Tomaž Grom, Primož Bezjak, Katarina Stegnar, Leja Jurišič, Teja Reba idr.).

DESET LET PROSTORA KULTURE

V Stari mestni elektrarni se je doslej zgodila večina uprizoritvenih festivalov, poleg *Mladih levov* še *Mesto žensk*, *Exodos* in *Ex Ponto*. Upravitelj elektrarne, zavod Bunker, sodeluje z drugimi produkcijskimi hišami: Maska, Emanat, En-Knap, Muzeum, E.P.I Center, B-51, DUM, Fičo balet, Federacija, Aksioma, Galerija Kapelica idr. V prostorih vadijo različne skupine, potekajo izobraževalni programi (delavnice, *classi*, predavanja), ob večerih pa predstave ali multimedijski dogodki. Letno gosti od 100 do 150 dogodkov.

Odprtje festivala *Mladi levi* avgusta 2004, s katerim se je začel redni program v Stari mestni elektrarni. FOTO VORANC VOGEL

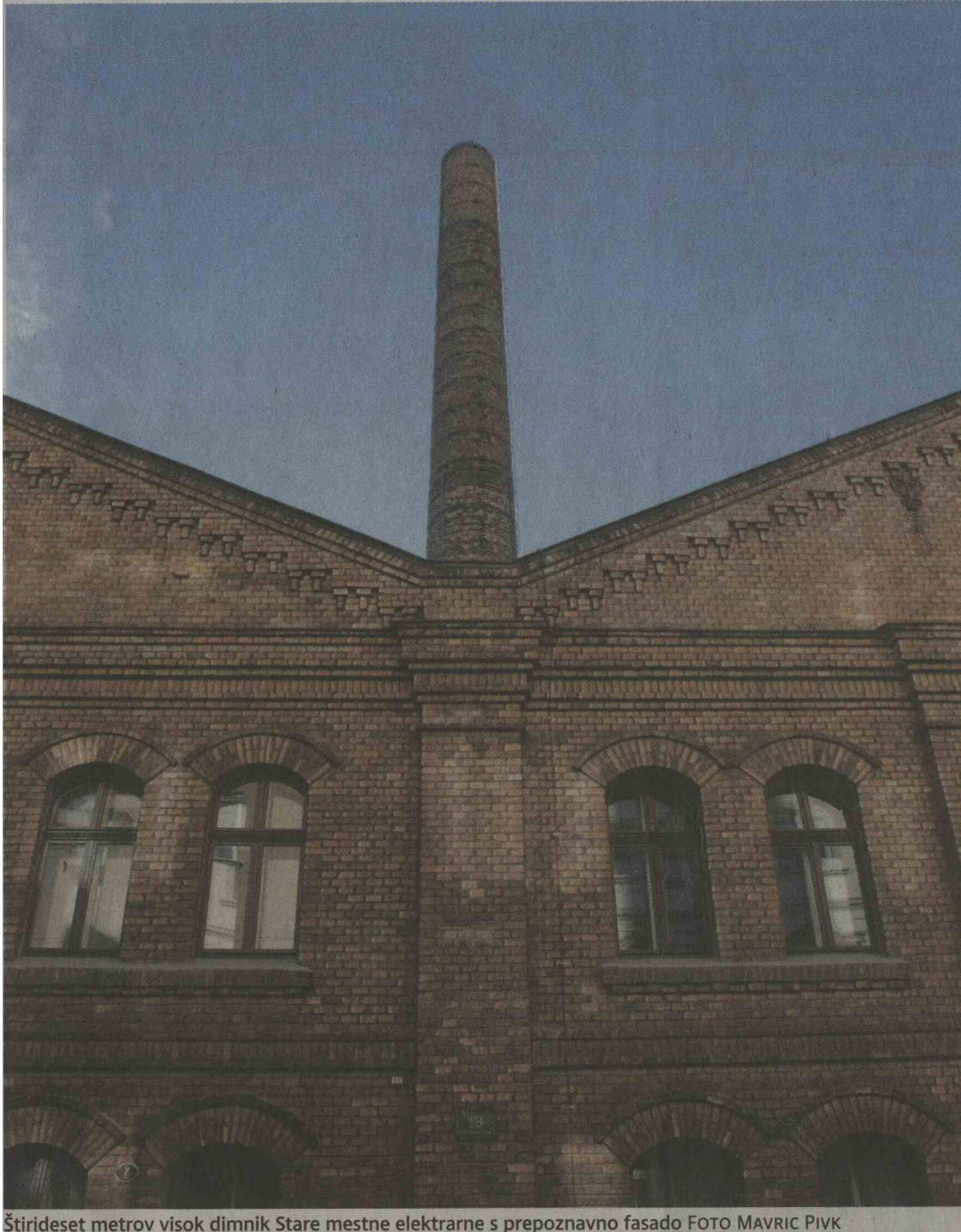
Page: 21

Reach: 157000

Country: SLOVENIA

Size: 888 cm2

3 / 3

Štirideset metrov visok dimnik Stare mestne elektrarne s prepoznavno fasado FOTO MAVRIC PIVK